

Několik poznámek k vytváření interkulturních psychologických výzkumů

Few notes on conducting cultural comparisons in psychological research

Václav Linkov^{1*}

¹ *College of Social Sciences, National Chengchi University, Taipei, Taiwan*

Abstrakt

Článek shrnuje některé problémy současného interkulturního psychologického výzkumu. Za prvé, používané konstrukty a metody často nedokážou říci nic podstatného o rozdílech mezi dotčenými kulturami. Za druhé, skupiny (často původní obyvatelstvo), které nejsou reprezentovány na univerzitách v dotčených zemích bývají z výzkumu vynechány. Za třetí, výzkumníci často generalizují vytvořené pojmy a konstrukty na širší populace, než se kterými mají zkušenost a jejichž kulturám rozumí. Za čtvrté, mnoho psychologických časopisů publikujících interkulturní výzkumy tyto problémy ignoruje. Proto je výzkumníkům připravujícím interkulturní výzkum doporučeno, aby ověřovali relevanci konstruktů a metod publikovaných v psychologických časopisech z jiných zdrojů, zejména se snažili výzkum konzultovat s lidmi, kteří rozdíly mezi příslušnými kulturami znají a dokážou vhodnost daného konstruktů či metody pro jejich porovnání posoudit.

Klíčová slova: interkulturní psychologie, měření, sociální dimenze výzkumu

Abstract

Some problems of conducting cultural comparisons in psychological research are mentioned. First, the constructs and methods used often don't tell anything meaningful about cultures in question – as if we used temperature (construct) and thermometer (method) to compare water and nitrogen. Often, method developed to measure construct meaningful in culture A (or construct meaningful for comparison between culture A and other cultures) is used to compare cultures B and C. As a result, the used method might measure something, which is relevant only for some of the compared cultures, or is not meaningful for such cultural comparison at all – cultures B and C might look similar when construct meaningful for description of difference between cultures A and D is used. Second, groups not being represented in academia in countries in question (often

---

*Korespondenční autor: Václav Linkov, Zahradníková 26, Brno 60200, ČR
e-mail: vaclav.linkov@hotmail.com

indigenous groups in these countries) are often omitted from research. Researchers from some countries might be motivated to don't mention such groups in the published research. Third, researchers often generalize developed constructs and results to larger groups than they have actually knowledge and understanding about. Chauvinist idea that one's own culture is representative for geographically close cultures might be behind this behavior as well as pragmatic idea that the research stating its results to be valid for larger group of people has larger chance to be published. Fourth, constructs and methods developed by these types of research are published in psychological journals, which ignore these issues.

Before preparing a cultural-comparative research it is recommended to get good knowledge about cultures in question and use this knowledge to judge meaningfulness of constructs used in psychological research. If there are no meaningful constructs for description of differences between cultures in question, it is better to develop a new construct.

Keywords: cultural comparison in psychology, measuring, social dimension of research

---

Úvod

V československé psychologii byla otištěna výzva, aby čeští psychologové začali produkovat více výzkumů zabývajících se mezikulturním psychologickým porovnáváním (Klicperová–Baker, 2012). S možnou zvyšující se produkcí interkulturních výzkumů v ČR je tak dobré připomenout skutečnosti, na které je při vytváření srovnávacích psychologických výzkumů potřeba dávat pozor a které české texty zabývající se interkulturní psychologií často explicitně nezmiňují (jako např. Průcha, 2003). V následujících odstavcích proto shrnu dva hlavní zdroje nízké kvality interkulturních psychologických výzkumů, kterými je (pro psychologii typická – viz Machado & Silva, 2007) nedostatečná evaluace toho, co je měřeno/zkoumáno a kdo a kým je měřen/zkoumán.

Co a čím je měřeno

V interkulturní psychologii se to s používanými pojmy a jejich měřením často má jako bychom chtěli měřit rozdíl mezi dvěma substancemi, o nichž bychom nevěděli, čím se liší, a k dispozici bychom měli teploměr – rozhodli bychom se tedy měřit teplotu jakožto konstrukt pro porovnání těchto substancí. Po naměření rozdílu bychom prohlásili, že tyto substance se skutečně liší teplotou a začali bychom používat teploměr pro měření rozdílů mezi substancemi i nadále. Pokud by však jedna substance byla voda a druhá dusík (uvedený předtím do tekutého stavu kvůli ekvivalenci mezi měřenými substancemi), ke zjištění, že se tyto substance liší tím, z čeho se skládají, bychom nikdy nedošli. Tímto způsobem se postupuje u mnoha kvantitativních interkulturních výzkumů, protože přeložit a použít nějakou metodu je jednodušší než přemýšlet, čím by se srovnávané kultury mohly lišit. Kulturní

rozdíly zjištěné takovými metodami pak sice odpovídají nějakým reálným rozdílům mezi dotčenými kulturami, nemusí však zdaleka jít o rozdíly podstatné či smysluplné.

Často jde o to, že je pro porovnávání použita metoda, která byla vyvinuta pro kulturní prostředí A (případně porovnávání tohoto prostředí s nějakým jiným), a tato metoda je upravena (většinou přeložena) pro porovnávání prostředí B s prostředím C. Stejně jako sebelepší teploměr pro měření teploty vzduchu není vhodným nástrojem pro popis podstatných rozdílů mezi vodou a dusíkem, protože teplota není vhodným konstruktem pro tento účel, není ani sebelepší psychometrická metoda vyvinutá v určitém kulturním prostředí či prostředích vhodným nástrojem pro popis rozdílů mezi jinými kulturními prostředími (a stejně tak nemusí být pro tento účel vhodný konstrukt, který tato metoda měří). Tento často používaný přístup pak vede k tomu, že komparativní psychologické výzkumy nejsou schopny zachytit rozdíly mezi kulturami B a C, respektive tvrdí, že se dané kultury liší něčím, co je i pro laika majícího zkušenost s oběma kulturními prostředími irelevantní. Je tedy třeba zdůraznit, že počátkem interkulturního psychologického výzkumu založeného na psychometrických metodách by mělo být zkoumání určitého fenoménu vyskytujícího se v porovnávaných kulturách, formulace konstruktů vzniklého na základě znalosti tohoto fenoménu a vyvinutí metody pro jeho měření – nikoliv použití sebekvalitnějších psychometrických metod vyvinutých jinde či pro jiný účel a očekávání, že konstrukt měřený touto metodou bude schopen o rozdílu mezi danými kulturami něco smysluplného vypovědět.

Pravděpodobně žádný konstrukt není vhodný pro smysluplné porovnávání všech kultur. Porovnávání může dát smysluplnou informaci pouze tam, kde v daných kulturách (nebo alespoň v některé z nich) je podstatný ten fenomén, na jehož základě byl konstrukt v kultuře či kulturách svého původu vytvořen. Příkladem konstruktů, který při použití pro porovnávání některých kultur nemusí dávat žádnou smysluplnou informaci o rozdílu mezi těmito kulturami, je dichotomie individualismus–kolektivismus. Tento konstrukt vznikl na základě dotazníků vyplňovaných zaměstnanci IBM ve 40 zemích (Hofstede, 1980), v nichž byli dotazováni na věci týkající se svého pracovního života. Byl však vytvořen pouze z pohledu jednoho určitého kulturního prostředí – prostředí americké firmy (A) – a pokud je použit k porovnávání nějakých prostředí B a C, nemusí o nich nic smysluplného vypovědět. To ukázal výzkum Oyserman, Coon a Kimmelmeiera (2002), kdy různé asijské kultury vycházely nebo nevycházely v porovnávání se severoamerickými kulturami jako kolektivistické podle toho, jaké položky se do škály měřící kolektivismus přidaly, přičemž pro každou kulturu šlo o jiné položky (viz podrobnější diskuse v Linkov, 2013). Tento konstrukt tedy není pro porovnávání těchto kultur smysluplný a místo něj by bylo smysluplnější používat několik jiných konstruktů vytvořených z položek, které jsou v jednotlivých kulturách zodpovídány různě a mají tedy potenciál zprostředkovat informaci o rozdílu mezi nimi (dichotomie individualismus–kolektivismus je založena na odpozorovaném fenoménu, kdy se lidé vztahují ke skupině obsahující *jednoho* nebo *více* lidí; stejně významná by ale mohla být např. dichotomie založená na fenoménu, kdy se lidé vztahují k *menšímu počtu* a *mnoha* lidem – a kdyby byly položky v dotaznících IBM sestavovány a analyzovány z pozice, že podstatný je takovýto protiklad, výsledný konstrukt by byl pravděpodobně pojmenován jinak a dokázal by něco smysluplného vypovědět o rozdílech mezi jinými kulturami než o jakých to dokáže vypovědět konstrukt vytvořený na základě dotazníků IBM).

Pro mezikulturní porovnávání je vhodné vyjít z konstruktu, který je vytvořen či převzat odjinud na základě poznání, že je schopen vypovědět něco podstatného o některé z porovnávaných kultur (tím ovšem není zaručeno, že konstrukt bude schopen poskytnout podstatnou informaci o obou/všech porovnávaných kulturách). Je tedy potřeba vyjít z nějakého fenoménu, který se v jedné nebo v obou/všech porovnávaných kulturách vyskytuje a zkonstruovat metodu, která umožní porovnat jeho existenci v jiných kulturách. Příkladem takového použití je například výzkum Tafarodi, Shaugnessy, Lee, Leung, Ozaki, Morio a Yamaguchi (2009). Autoři vyšli z čínské tendence ignorovat lidi, s nimiž člověk není v žádném sociálním vztahu. Autoři vymysleli metodu, kdy nechali zkoumanou osobu nejprve seřadit deset univerzálních hodnot podle důležitosti. Poté dali zkoumané osobě dvě podobná pořadí – jedno stejné jako vyplnila ona sama, druhé přesně opačné, řekli jí, že pochází od dvou lidí, a vyzvali ji, ať si vybere, s kterým z nich by chtěla žít. Poté zkoumané osobě řekli, že se má dozvědět více o vybraném člověku, a ukázali jí tři sady slov ze „slovně asociačního testu“, z nichž jedna údajně pocházela od vybraného člověka, druhá od nevybraného člověka a třetí od nějakého dalšího člověka. Nakonec testovali, kolik slov z těchto tří sad si zkoumaná osoba zapamatovala. Tuto metodu použili v Číně, Japonsku a Kanadě. V zapamatování informací o vybraném člověku nebyl mezi těmito třemi kulturami rozdíl. Rozdíl byl ale v zapamatování informací o dalších dvou lidech: Japonci si pamatovali více než Kanadčané a Kanadčané více než Číňané.

Je třeba podotknout, že problém, zda konstrukt popisuje a metoda měří něco podstatného pro porovnání dvou kultur, nemusí souviset s tím, zda jsou metoda či konstrukt vhodné pro použití v obou kulturách či v jiných kulturách, než kde byly vyvinuty (tj. emic–etic debatou v psychologii). V uvedeném příkladě je teploměr jistě vhodným nástrojem pro zjištění něčeho podstatného o vodě i o dusíku – protože teplota je konstruktem, který nám něco smysluplného na vodě i dusíku popíše. Nicméně to neznamená, že teploměr je vhodný pro zjištění něčeho podstatného o rozdílu mezi vodou a dusíkem (dusík a voda se liší něčím podstatnějším, než je teplota). Měření za účelem srovnání dvou kultur je něco jiného než měření v každé z těchto kultur. Pro zjištění smysluplnosti určité metody pro porovnávání je tak nutné zvážit její vhodnost z hlediska tohoto porovnávání, nikoliv pouze z hlediska obou či všech dotčených kultur. Problém, zda metoda měří něco podstatného nebo smysluplného proto nesouvisí s požadavkem její invariance u jednotlivých kultur (aby v jednotlivých kulturách měřila ten stejný konstrukt – viz Cheung, de Vijver, & Leong, 2011, s. 594). To, že metoda měří stejný konstrukt ve všech kulturách, neznamená, že měřit v nich tento konstrukt za účelem porovnávání je smysluplné. Požadavek na invarianci metody je na místě pouze tehdy, pokud lze danou metodou zjistit nějaké smysluplné rozdíly mezi objekty zkoumání – tedy kulturami. Sebekorektnější způsob použití statistických metod sám o sobě smysluplnost výstupu nijak nezaručuje (tu zaručuje pouze porozumění objektu zkoumání, které výzkumníkovi umožní nezůstat při analýze na povrchu): „Uvědomte si, že pokud provedete faktorovou analýzu na základě povrchových vlastností objektů, nikdy nedostanete něco jako tabulku prvků. Vyjdou vám faktory jako barva, hustota a vzor na povrchu, které mohou být někdy užitečné, ale neposkytnou vám uspokojivý vědecký systém.“ (Epstein, 2010, s. 38)

Kdo a kým je měřen

Kdo je ve výzkumu prezentován jako reprezentant určité kultury či země často závisí na tom, kdo zde pracuje na univerzitách. Například v Malajsii se vláda snaží postupně pomalajšťovat původní nemalajské obyvatelstvo v provincii Sabah. Výzkumník z malajské univerzity tak může prezentovat obyvatelstvo Malajsie jako skládající se z Malajců a v posledních stoletích přistěhovalých Číňanů a Indů, přičemž původní nemalajské obyvatelstvo zůstane vynecháno. Podobná situace jako v Malajsii existuje v mnoha zemích, přičemž nemusí nesouviset s mírou politické svobody v dané zemi, ani tím, jak pozitivně je daná země prezentována v médiích. Určité skupiny obyvatel (mnohdy původní obyvatelstvo předurčené vládou k asimilaci a zániku) nejsou mezi výzkumníky na univerzitách reprezentovány a tito výzkumníci nemusí mít zájem je zkoumat.

Kvalitu výzkumu ovlivňuje to, kdo na výzkumu spolupracuje. V předchozím odstavci jsem popsal situaci, kdy je jako kultura určená ke zkoumání prezentovaná kultura lidí, kteří drží moc v daném univerzitním/výzkumném prostředí a spolupracují na mezikulturních srovnávacích výzkumech. Dále může nastat (dle mého názoru poměrně častá) situace, kdy se člověk pocházející z určité kultury snaží prezentovat jako osoba mající znalosti o jiných kulturách, které jsou k jeho domácí kultuře geograficky blízko (případně jsou klasifikovány podobně dle nějaké psychometrické metody), i když s těmito kulturami nemá žádnou větší zkušenost. Např. čínský psycholog, který v jiných oblastech východní Asie nikdy nebyl ani se tam nedomluví, tak může tvrdit, že rozumí asijskému prostředí, a navrhopvat tak do výzkumu hypotézy a metody týkající se údajných asijských charakteristik. Takový postoj odpovídá šovinismu považujícímu Čínu za předobraz ostatních asijských kultur – „čínocentrismu“ (Kim, 2009) – občas se vyskytujícímu v čínském akademickém prostředí (mnohé příklady např. v Zadrapa & Pejčochová, 2009). Důvod prezentace vlastní kultury jako reprezentující širší celek však nemusí být pouze šovinistický či politický, ale čistě pragmatický – prezentací širší generalizace lze získat větší publicitu.

Kdo na výzkumu spolupracuje může ovlivnit i to, zda jsou členové výzkumného týmu schopni poznat vhodnost či nevhodnost určitého konstruktů pro mezikulturní porovnávání. V některých zemích je zvykem zaměstnávat na katedrách psychologie pouze lidi s určitou interkulturní zkušeností – např. téměř všichni vyučující na katedře psychologie na Soulské národní univerzitě (Seoul National University) vystudovali v USA. Korejský výzkumník navrátilivší se do rodné země po dlouhé době strávené v USA může přijmout „Asian American“ identitu a vnímat kultury mající stejné „asijské“ označení jako podobné aniž s nimi má osobní zkušenost (Linkov, 2014). Pokud se pak na výzkumu, v rámci nějž se porovnávají dvě asijské kultury, podílí výzkumníci sdílející americkou interkulturní zkušenost a s ní získanou „home-field disadvantage“ (Medin, Bennis, & Chandler, 2010) náhledu na svět z amerického pohledu, může dojít k tomu, že je pro mezikulturní porovnávání vybrán konstrukt, který pro porovnávání asijských kultur není smysluplný, protože nikdo ve výzkumném týmu nemá zkušenost z obou porovnávaných kultur, která by mu umožnila poznat nevhodnost tohoto konstruktů pro popis rozdílů mezi těmito kulturami.

Co by měl psycholog připravující interkulturní výzkum zvážít

Psycholog připravující interkulturní výzkum by si měl uvědomil následující věci: 1. Pojmy a metody, na kterých zvažuje svůj výzkum postavit, mohly vzniknout bez analýzy jejich schopnosti říci něco podstatného o rozdílech mezi populacemi, které budou v připravovaném výzkumu porovnávány (a autoři předchozích publikací používajících příslušný konstrukt či metodu se o tom nezmiňují). 2. Publikované studie mohou obsahovat eticky sporná místa ohledně toho, o kom se článek zmiňuje (a jejich autoři nemusí mít zájem o tom spolupracujícího českého výzkumníka informovat). 3. Autoři publikovaných studií nemusí mít znalosti ani zkušenosti umožňující jim posoudit vhodnost jimi použitých pojmů a konstruktů, stanovených hypotéz a publikovaných závěrů pro populace, na něž svůj výzkum generalizují (a opět nemusí mít zájem to připustit).

Při plánování interkulturního psychologického výzkumu je třeba si uvědomit, že většina psychologických časopisů publikující tyto výzkumy (např. *Journal of Cross-Cultural Psychology*) uveřejňuje pouze kvantitativní empirické články a metaanalýzy a kritickou evaluací prezentovaných konceptů se nezabývá (analýza některých zde publikovaných konstruktů je např. v Linkov, 2013). V podstatě jediná možnost, jak výše popsané problémy odhalit a být schopen připravit kvalitní výzkum, je dostatečně dotčeným kulturám rozumět. Psycholog připravující interkulturní výzkum by tak měl věnovat dostatečný čas (nejlépe v řádu let) na seznámení s kulturou země/zemí (případně skupiny/skupin), o níž/nichž chce ve svém výzkumu pojednávat. Alternativou pak může být spolupráce s odborníky z kateder zabývajících se dotčenými kulturami (navržená v Linkov, 2013). Informace umožňující posoudit kvalitu publikovaných interkulturních psychologických článků je také možné hledat v časopisech zabývajících se analýzou toho, co je zkoumáno (např. *Culture & Psychology*, který se však nezabývá analýzou konceptů vyprodukovaných kvantitativními studiemi), případně je možné informace vyhledat na internetu. Je třeba zdůraznit, že při plánování interkulturního výzkumu mohou mít psychologové tendenci schovávat se za „kolektivní odpovědnost“ a legitimizovat svoje nedostatečné porozumění tématu odkazem na spolupracující zahraniční kolegy nebo „zaručené“ metody. Ani jedno však nemusí být zárukou kvalitního výzkumu, za který pak v důsledku nenese odpovědnost nikdo. Toto by si měl psycholog připravující interkulturní výzkum uvědomit. Eticky a metodologicky sporné části vytvářeného výzkumu pak nebudou vznikat díky nevědomosti, ale vědomým rozhodnutím výzkumníka.

Závěr

V tomto textu jsem zmínil hlavní překážky, které psychologům brání ve vytváření kvalitních mezikulturních srovnávacích výzkumů. Společným jmenovatelem popsaných nešvarů je, že výzkum dělají psychologové s nedostatečnou znalostí obou (všech) porovnávaných kultur, kteří nekriticky používají určitou psychometrickou metodu aniž by přemýšleli (nebo byli schopni přemýšlet) nad její vhodností pro daný výzkum. Při uvažování o vhodnosti dané metody pro porovnání dotčených kultur se pak spoléhají na spolupracující

zahraniční kolegy (kteří ovšem o ostatních zkoumaných kulturách kromě své vlastní rovněž nemusí nic vědět, a tudíž také spoléhají na znalosti spolupracujícího kolegy). Bez (skutečně) kritické analýzy jsou pak přejímány i pojmy a „výsledky“ takovým způsobem vzniklé.

Porozumění rozdílům mezi kulturami je tacitní znalost a tu nelze získat odečítáním rozdílů výsledků získaných psychometrickými metodami (Hwang, 2003) – proto je třeba oběma/všem kulturám, které chce výzkum porovnávat, nejprve porozumět (např. s pomocí lidí, kteří tacitní znalost o příslušných rozdílech mají) a teprve potom vybrat či vytvořit smysluplnou metodu pro výzkum. Kultury se mohou v psychologickém výzkumu jevit jako „blízké“ jenom díky tomu, že metody pro jejich měření byly vytvořeny na základě zkušeností z jiných kultur či rozdílů mezi jinými kulturami než jaké jsou v publikovaném článku zkoumány. Zejména by tak mělo být při promýšlení výzkumu zvaženo, zda existující konstrukty, metody použité pro výzkum a publikované výsledky jsou skutečně smysluplné v daném kulturním kontextu, případně zda rozdíly mezi kulturami, které jsou popisovány na základě existujících konstruktů jako podobné, nemohou být lépe popsány pomocí nových konstruktů vytvořených na základě znalosti daných kulturních prostředí.

Věřím, že tento text přispěje k tomu, aby čeští psychologové při plánování interkulturního výzkumu a spolupráce více přemýšleli o tom, co bude zkoumáno a s kým budou spolupracovat, a vyprodukovali spíše méně, ale o to kvalitnějších výzkumů.

Literatura

- Cheung, F. M., van den Vijver, F. J. R., & Leong, F. T. L. (2011). Toward a new approach to the study of personality in culture. *American Psychologist*, 66, 593–603.
- Epstein, S. (2010). The big five model: Grandiose ideas about surface traits as the foundation of a general theory of personality. *Psychological Inquiry*, 21, 34–39.
- Hofstede, G. (1980). *Culture's consequences: International differences in work-related values*. Beverly Hills, CA: Sage.
- Hwang, K. K. (2003). In search of a new paradigm for cultural psychology. *Asian Journal of Social Psychology*, 6, 287–291.
- Kim, M.S. (2009). Cultural bias in communication science: challenges of overcoming ethnocentric paradigms in Asia. *Asian Journal of Communication*, 19, 412–421.
- Klicperová-Baker, M. (2012). 21. kongres mezinárodní asociace pro kroskulturní psychologii (IACCP). *Československá psychologie*, 56, 608–609.
- Linkov, V. (2013). Comparative psychological research in East Asia: An opportunity for East Asian studies scholars. *Vienna Journal of East Asian Studies*, 4(1), 51–65.
- Linkov, V. (2014). Tokenism in psychology: Standing on the shoulders of small boys. *Integrative Psychological and Behavioral Science*, 48(2), 143–160.
- Machado, A., & Silva, F. J. (2007). Toward a richer view of the scientific method. The role of conceptual analysis. *American Psychologist*, 62, 671–681.
- Medin, D., Bennis, W., & Chandler, M. (2010). Culture and the Home–Field Disadvantage. *Perspectives on Psychological Science*, 5, 708–713.
- Oyserman, D., Coon, H. M., & Kemmelmeier, M. (2002). Rethinking Individualism and Collectivism: Evaluation of Theoretical Assumptions and Meta-Analyses. *Psychological Bulletin*, 128, 3–72.

- Průcha, J. (2003). Interkulturní psychologie: Relevantní informační zdroje a témata výzkumu. *Československá psychologie*, 47, 573–586.
- Tafarodi, R. W., Shaughnessy, S. C., Lee, W. W. S., Leung, D. Y. P., Ozaki, Y., Morio, H., & Yamaguchi, S. (2009). Disregard for Outsiders: A Cultural Comparison. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 40, 567–583.
- Zádrapa, L., & Pejčochová, M. (2009): *Čínské písmo*. Praha, Academia.